

J.F.H.H.BEEKHUIZEN
Makelaar en Beëdigd Taxateur "ANTIEK TIN"

Nieuwe Spiegelstraat 49
1017 DD Amsterdam
Tel: 020 - 6263912
Fax: 020 - 6275905

K.v.K.: 174856

Bank: 39.36.18.587

SAMENVATTING VAN DE LEZING VAN B. DUBBE OVER NIJEEEGSE^m
GILDEKANNEN

NIJMEEGSE GILDEKANNEN

Een ambachtsgilde was een soort vereniging van beroepsgenoten, waarin meesters, knechten en leerlingen verenigd waren. Een van de voorwaarden voor het oprichten ervan was de aanwezigheid in een stad van een zeker aantal ambachtslieden, die dezelfde nering uitoefenden. Het doel van het gilde was namelijk de bescherming van de leden, zowel tegen onderlinge concurrentie, als tegen concurrentie van buitenaf. Bovendien sprak de overheid een woordje mee door kwaliteits eisen te stellen. Gilden en overheid samen probeerden hun oogmerk te bereiken door het maken van voorschriften ten aanzien van de toelating tot het gilde, de lonen, eisen van vakbekwaamheid, de prijzen, toezicht op het produkt etc.

Naast de doelstelling van economische aard, had het gilde ook een functie op kerkelijk en sociaal terrein.

Men kwam jaarlijks bijeen op of omstreeks de feestdag van de schutspatroon van het gilde. 's Morgens ging men naar de kerk en daarna werden de zaken van het gilde aan de orde gesteld. Nieuwe overliden moesten worden gekozen, nieuwe leden werden toegelaten en de boekhouder van het gilde legde de verantwoording af. Bovendien werd de gildebrief voorgelezen om de broeders te herinneren aan hun rechten en verplichtingen.

Onder het genot van een kroes bier of een glas wijn werd een en ander besproken, waarbij meer en meer de nadruk kwam te liggen op een gezellig samenzijn, dat vaak vervolgd werd met een feestmaal, zodat de vergadering wel eens in een drinkgelag uitmondde.

Dit was geen onbegrijpelijke reactie op een jaar van hard en vooral langdurig werken. Werktijden van 4 uur 's morgens tot 9 uur 's avonds waren heel normaal.

Het karakter van de bijeenkomsten veranderde in de loop van de tijd. Sprak men eerst nog van "keurdag" later veranderde die naam in "teerdag", waarbij dus duidelijk de nadruk wordt gelegd op "teren".

Door deze verandering ontstaat bij de gilden vooral in de renaissance de gewoonte om ten behoeve van hun bijeenkomsten enige pronkstukken aan te schaffen, waarbij men zich vooral richt op de aankoop van fraai drinkgerei.

Naast gewone modellen als kroezen en bekers komen rariteiten voor, zoals bekers in de vorm van een manne- of vrouwefiguur; in de vorm van een dier, zoals beer, aap, uil of stier. Verder ook voorwerpen in de vorm van een schoen, een molen of een schip. Een specifiek voorwerp op dit gebied is de zogenaamde stortbeker of zoals hij in Nederland wel wordt genoemd de "Drinkuit". Dit is een beker zonder voet, die in zijn geheel geledigd moet worden alvorens hij met de opening naar beneden kan worden neergezet.

Ook de Nijmeegse gilden plachten op de dag van het feest van hun patroonsheiligen bijeen te komen.

De schoenmakers vergaderden op Crispijn en Crispiniaensdag (25 okt.), de smeden op St. Eloy (1 dec.), en de wevers op Sint Seveijnsdag (23 okt.). Na de hervorming hielden de gilden in het algemeen de hand aan deze data, alhoewel het stadsbestuur daarin wel eens verandering in aan wilde brengen.

De plaats van bijeenkomst was een herberg of soms ook het huis van een van de leden. Een collega die zijn huis ter beschikking stelde kreeg daarvoor een daalder en daar en boven van ijder vat bier en nader overeen te komen bedrag.

Maar van de bakkers is bijvoorbeeld bekend dat zij vergaderden in De Doelen. Dit doelhuis was gebouwd op de plaats van de oude stadswal bij Mariënburg en was aan de varkensmarkt gelegen. Het lokaal fungeerde tevens als stadsherberg en herenlogement, vandaar dat de magistraat bevorderde dat de gilden juist daar hun teerdagen hielden. Men ging in 1699 zelfs zover om de schoenmakers die elders vergaderden, te bevelen hun teerdag in De Doelen te houden.

Na de hervorming is een oud gebruik verloren gegaan in Nijmegen en wel het dragen van de kovel. Dit is een soort muts, welke over de oren valt.

In de ordonnantie van 1523 van de schoenmakers wordt hieromtrent een bepaling opgenomen.

Men deed zich op gildedagen tijdens de maaltijd tegoed aan bier en wijn en dat brengt ons tot de vraag waaruit het drinkgerei van de Nijmeegse gilden bestond.

In deze stad deed zich de toch wel uitzonderlijke situatie voor, dat iedere gildebroeder zijn eigen kan behoorde te hebben, die hij weliswaar verplicht was bij zijn toelating aan het gilde te schenken, maar die toch ongetwijfeld door hemzelf en op de daarvoor in aanmerking komende bijeenkomsten werd gebruikt.

In een aanvulling op de ambtsbrief van de Nijmeegse wevers van 16 juli 1617 werd ten aanzien van de gildekannen bepaald, dat alle aankomende nieuwe meesters verplicht waren een tinnen kan van "vier pond" te schenken. Hierbij werd opgemerkt dat de oude kannen gestolen of per ongeluk verdwenen waren. Hieruit blijkt dat de gilden van oudsher reeds in het bezit waren van dit drinkgerei, maar dat mag worden aangenomen, dat in de turbulente tijd, die de tweede helft van de 16e eeuw was, deze verloren zijn geraakt.

Ook de andere gilden kenden de voorwaarde van het schenken van een kan.

Vastgesteld is dat de volgende ambten kannen bezaten: de bakkers, brouwers, korendragers, kleermakers, kramers, het Sint Lucasgilde (waarin ook huisschilders en zadelmakers), metselaars, leidekkers, smeden, waaronder ook de tinnegieters, schoenmakers, timmerlieden, voerlieden, wijnkopers en schippers.

Naast deze door de broeders gekochte exemplaren, hadden de gilden vaak ook eigen schenkkannen of bekers. De kannen werden bewaard ten huize van de boekhouder of bode van het gilde of door de meesters zelf.

Hoewel met het kopen van een kan door de gildebroeders de hand werd gelicht en het dikwijls gebeurde dat zij deze pas aanschafften bij een benoeming in een bestuursfunctie, moeten er in de loop van de jaren toch een groot aantal van deze kannen aan de verschillende gilden zijn geschonken. Uit een inventarisatie van de timmerlieden van hun bezit in 1650 bleek dat dit ambt over 33 bierkannen en twee houten tuiten beschikte.

De vraag kan dan ook gesteld worden waar al deze kannen gebleven zijn, immers het aantal in de 19e eeuw bij het gemeentebestuur ingeleverde kannen is gering. Hiervoor zijn de volgende oorzaken aan te wijzen:

- de mogelijkheid een kan terug te kopen (bakkers)
- de kan ging na het overlijden naar de erven (wevers)
- soms werden de kannen door het gilde verkocht om met die opbrengst iets nieuws te kopen (schoenmakers)

Door deze verkoop en het "lossen" van de kannen zijn de meeste exemplaren bij de tinnegieter terecht gekomen en ook bij de opheffing van de gilden zijn veel kannen verdwenen.

Uit onderzoek in het archief van de "Vereenigde Nijmeegse Stoomboot Maatschappijen" is gebleken dat deze nog over een aantal stukken van het Nijmeegse schippersgilde beschikte. Er is namelijk een lijst bewaard met eigendommen van dit gilde uit 1839. Uit deze inventaris blijkt dat er toen nog 30 stuks tinnen bierkannen waren en een aantal andere zaken. In 1834 had men al geprobeerd van deze handel af te komen, te meer daar het huis van het schippersgilde op de hoek Achter de Vischmarkt en de Schapengas in vervallen toestand verkeerde.

De kannen o.a. werden tegen de toen geldende taxatieprijs van tinnegieter Roukens overgedaan voor de prijs van f 37,10. Waar deze kannen gebleven zijn is echter niet bekend. Echter één is op papier ontdekt. Op een veiling in 1869 van de bezittingen van de heer P. Guyot te Nijmegen kwamen zes "loden" gildekannen voor, waaronder één schippersgildekan van 1619. Van deze 6 kannen zijn er thans twee in de collectie van de Commanderie, de andere zijn verdwenen.

De schenkkannen kunnen naar gebruik worden onderscheiden in twee groepen:

- die ten behoeve van het gehele ambt gebruikt werden
- die ten behoeve van de individuele leden gebruikt werden.

Tot de eerste categorie behoorden de zogenaamde tuiten en de wijnkannen die beide door de schenker van het gilde gehanteerd werden.

Tuiten zijn schenkkannen met een betrekkelijke grote inhoud, die bestemd waren om het uit het vat getapte bier over te schenken in de bierkannen van de gildebroeders. In de middeleeuwen werden voor dit doel ook grote tinnen vaten of grèskruiken gebruikt. Ook houten tuiten zijn vervaardigd en soms hadden ze een pijp, maar nog vaker een schenktuit.

Het timmermansambacht in 1650 had "twee hout tuyten"; de voerlieden hadden er ook twee, evenals de bakkers. Dit laatste gilde besloot in 1739 een aantal oude tinnen ambtskannen te verkopen om zodoende een fonds te vormen voor de aankoop van twee nieuwe ambtstuiten.

Men zag af van houten tuiten en besloten werd een paar roodkoperen en vertinde tuiten te kopen. De koperslager Jan Keer verzorgde de opdracht voor de somma van f 15,00 en een stuiver.

De gehele gang van zaken werd vastgelegd in een gedichtje dat op een der koperen kannen is aangebracht:

"Uyt de oude kannen en verslete houten tuyten haar asse
En door deze meesters haar overleg en spaarsaam leven
En daar en boven wynigh gelt by ampts casse
Heeft dese twe nieuwe amptstuyten in cooper vercregen".

Pas in 1743 werden er ook deksels op aangebracht.
De kannen zijn 53,5 cm hoog en vervaardigd van rood koper,
waarvan het bovendeele van het kanlichaam, alsmede het deksel
van geel koper. Op het ene deksel staat het opschrift:

"Anno - Dees deksels voorheen niet gemaakt -- Wenscht dat
niemant het werck laakt".

Het opschrift op de tweede tuit luidt:

"Wy diene tot gemack om in de kanne te schincken
Wanner het Backersampt vergadert om te drinken
Die nu wil drincken tot plaissier
Komt met syn leege kannen hier".

Het schenken van een kan was iets dat wij in de rest van
Nederland niet kennen, behalve in Den Bosch bij het O.L.
Vrouwe Broederschap.

De vorm van de Nijmeegse kannen is bijzonder door de profie-
len, de torentjes, de medaillons en de kannen op een voet.
De meeste zijn echter afgeleid van de bekende Rembrandtkan.
Zoals vaak op gildekannen voorkomt zijn zij voorzien van een
spreuk of een gedicht en verder:

- naam en jaartal van toelating van de gildebroeder, vaak
met vermelding van zijn functie
- spreuken of gedichten met een godsdienstige inslag;
meer algemene wijsheden;
met betrekking op het doel waarvoor de kannen gemaakt
zijn en verheerlijking van het ambacht.

Een duidelijk voorbeeld hiervan is een kan die ik in mijn
bezit heb gehad en waarop de volgende tekst staat:

"Anno 1765 - Johannes Martinus Artzt
Wilt nooit een ander openbare de geheime van U hert
Dat vandaag U vrinde ware morgen ligt U feijant wert

Mijn werk is nut en steunt op reeden
't valt dinstig net en kleijn van prijs
Ik maak se op allerhande wijs.

Op het onderste gedeelte van de kan staat een rebus, die
ingevuld vertelt:

" Vat den tijd en leer de wereld Kenne".

De kan is gemerkt met de gekroonde roos met de gietersintialen
"GT" = Geret Troost, werkzaam in Nijmegen tussen 1741 en 1767.

TOT SLOT

In het begin van de 19e eeuw werden maatregelen genomen, die het einde van het gildewezen inluidden. Met andere woorden de gilden raakten uit de tijd vanwege haar vele monopolies, die niet meer pasten in het tijdsbeeld.

De gilden werden opgeheven en werden daardoor verplicht hun bezittingen in te leveren bij de overheid. Een van de gevolgen van deze verplichte inlevering was, dat veel juist niet ingeleverd werd en indien dit al geschiedde, stond het aan vernietiging of op zijn minst aan verwaarlozing bloot.

Gelukkig is in Nijmegen in verhouding tot andere steden tamelijk veel bewaard gebleven, waaronder een aantal amptskannen, die zeer grote esthetische kwaliteiten hebben en waarvan bovendien het model geen navolging is van wat in andere materialen zoals zilver en aardewerk werd vervaardigd. De kannen zijn een geheel eigen creatie van de tinnegieter. De versieringen daarentegen zijn over het algemeen niet van dezelfde kwaliteit. Soms zijn de graveringen en letters gebrekkig en dat zelfde geldt ook voor de dichtertelijke ontboezemingen.

De kannen hebben door de teksten en spreuken iets persoonlijks gekregen. Zij dragen bij tot het beeld van de mensen die ze gebruikten. Het tilt ze daarom uit boven de vele anonieme voorwerpen uit deze periode.

Zij vormen een bezit dat zijn weerga in Nederland niet kent en waarop Nijmegen met recht trots mag zijn.